

Діана Стельмах

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5537-6740>

*аспірантка на кафедрі методики викладання іноземних мов
й інформаційно-комунікаційних технологій,
Київський національний лінгвістичний університет
(Чернігів, Україна) E-mail: distelmah_gmail.com*

СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДИКИ КОНТРОЛЮ ТА ВЗАЄМОКОНТРОЛЮ УМІНЬ ІНШОМОВНОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглянуто період зародження і становлення методики контролю та взаємоконтролю умінь іноземномовного монологічного мовлення майбутніх учителів іноземних мов з середини 50-х і до кінця 60-х років ХХ століття.

***Мета статті** полягає у ретроспективному дослідженні періоду створення методики контролю та взаємоконтролю монологічного мовлення як системи та в аналізі її складових.*

***Методологія дослідження** базується на основі хронологічного, історичного, системного та свідомо-практичного підходів. Так, завдяки хронологічному підходу розкриття процесу становлення методики контролю та взаємоконтролю іноземномовного монологічного мовлення майбутніх учителів відбувалось у певній хронологічній послідовності. Історичний підхід дозволив, спираючись на історичні факти, зробити висновки щодо розвитку методики перевірки монологічних висловлювань студентів. Системний підхід ліг в основу опису методики як системи, а свідомо-практичний визначив особливості контролю та взаємоконтролю монологів майбутніх учителів з точки зору практичного спрямування.*

***Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що вперше було досліджено генезу створення методики контролю та взаємоконтролю іноземномовного монологічного мовлення майбутніх учителів як методичну систему. Отримані результати будуть застосовані для удосконалення сучасної методики перевірки рівня сформованості компетентності студентів педагогічних закладів вищої освіти в іноземномовному монологічному мовленні.*

***Висновки.** В результаті аналізу історичних джерел того періоду, з'ясовано фактори, що сприяли становленню згаданої методики, як системи з цільового, змістового, процесуального та оцінно-результативного компоненту. В межах цільового та змістового компонентів визначено мету та об'єкти контролю і взаємоконтролю умінь монологічного мовлення. Процесуальний*

компонент містить ретроспективний аналіз видів, форм, засобів і прийомів контролю та взаємоконтролю монологічних висловлювань майбутніх учителів. В оцінно-результативному компоненті розкрито особливості процесу оцінювання іншомовних монологів того періоду.

Ключові слова: *контроль, взаємоконтроль, іншомовна освіта, монологічне мовлення, майбутні учителі.*

Якісна підготовка учителя іноземної мови (ІМ) в умовах впровадження дистанційної форми навчання, зростання ролі самостійної роботи в опануванні мовленнєвими компетентностями та застосування рефлексивного підходу неможлива без дієвої системи контролю (Кн). Створення такої вимагає не лише урахування сучасних методів і підходів до перевірки, а й вивчення попереднього історичного досвіду. Важливим показником сформованості комунікативної компетентності учителя є сформованість усно-мовленнєвої компетентності. Історично у нашій країні склалося так, що перевірка вмінь діалогічного та монологічного мовлення (ММ) відбувалася диференційовано, проте, як стверджують деякі дослідники (Є. М. Барбаш, О. О. Миролюбов, А. С. Родоманченко), пріоритетним залишався саме монолог. Відтак, методика Кн іншомовного ММ майбутніх учителів ІМ, з одного боку, має тривалу історію становлення та розвитку в педагогічних закладах вищої освіти (ЗВО), а з іншого, потребує змін та удосконалення.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел доводить, що генеза методики контролю іншомовних компетентностей у різні історичні періоди є недостатньо вивченою. Значний внесок у дослідження історії розвитку шкільної системи Кн від 60-х років і до сьогодні зробила Є. М. Барбаш. Організації Кн навчальної діяльності майбутніх учителів ІМ у вищих педагогічних закладах освіти наприкінці ХХ – початку ХХІ століття присвячене дисертаційне дослідження В. В. Панченко. Більшою мірою в літературі висвітлено питання історії тестування, що розглядається у працях С. Р. Балуюн, Л. В. Банкевича, В. А. Коккоти, І. А. Рапопорта, І. А. Цатурової. Важливим

джерелом інформації про історичний розвиток об'єктів, видів, форм і прийомів контролю є ґрунтовна монографія О. О. Миролюбова «Історія вітчизняної методики навчання іноземних мов» (наводимо у власному перекладі), що охоплює період від 1860 і до 80-х років ХХ століття. Як бачимо, історія становлення та розвитку методики Кн та взаємоконтролю (Вк) умінь, а пізніше компетентності ММ майбутніх учителів залишилися поза увагою науковців.

Таким чином, **метою статті** є дослідження історії становлення методики Кн та Вк умінь ММ майбутніх учителів у педагогічних ЗВО в середині 50–60-х років ХХ століття як цілісної методичної системи.

Основні результати дослідження. Початок становлення методики Кн та Вк компетентності ММ майбутніх учителів як системи, на нашу думку, розпочався з середини 50-х та тривав протягом 60-х років ХХ століття. Обґрунтуємо це твердження. Ще на початку 50-х років ХХ ст., як зазначає В. В. Безлюдна, Міністерство освіти УРСР звітувало про незадовільний стан викладання та вивчення ІМ у школі та необхідність покращення підготовки випускників факультетів та інститутів ІМ [4, 129]. Низький рівень володіння ІМ випускників був пов'язаний із домінуванням у системі іншомовної освіти граматики-перекладного методу, що давав глибокі теоретичні знання граматичного матеріалу, але не дозволяв випускникам користуватися мовою у практичних цілях. Практичною метою навчання ІМ в цей час були читання та переклад [9, 259]. Поступово в радянському суспільстві назріла потреба у спеціалістах, які вільно володіють усним іншомовним мовленням. Проаналізувавши наукові праці з професійної та методичної підготовки учителів Є. М. Барбаш, В. В. Безлюдної, І. І. Волотівської, І. О. Гайдай, нам вдалося виокремити низку факторів, що сприяли популяризації усного мовлення. До них відносимо наступні:

- 1) початок процесу «десталінізації» та курс М. С. Хрущова на зміни в країні;

- 2) розширення культурних зв'язків із зовнішнім світом та співпраця з науковцями різних країн;
- 3) розвиток прямого та свідомо-практичного методів;
- 4) гостра необхідність у вчителів ІМ для шкіл та шкіл-інтернатів;
- 5) підвищення суспільного інтересу до вивчення мов.

Одним із перших офіційних документів, що підтвердив зміну вектора державної політики у сфері вищої іноземної освіти, став наказ Міністерства вищої освіти СРСР від 21 вересня 1955 року «Про покращення викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах», за яким викладання ІМ в усіх ЗВО вводилося з 1 по 4 курс; головною метою навчання залишались читання та переклад, але була вказівка «сприяти всім бажаючим у вивченні розмовної мови» [7, 113]. З 1955 року вийшла ще ціла низка документів, пов'язаних з реформуванням вищої іноземної освіти, але найбільш визначальним для становлення системи контролю усного мовлення у закладах вищої освіти є Постанова Ради Міністрів СРСР від 27 травня 1961 року «Про поліпшення вивчення іноземних мов», за якою «Міністерству вищої і середньої спеціальної освіти СРСР пропонувалося внести зміни до навчальних планів університетів, у першу чергу з гуманітарних спеціальностей, з тим, щоб особи, які закінчують їх, вільно володіли іноземною мовою; усунути елементи лібералізму, наявні в практиці оцінки знань студентів з іноземних мов; вжити заходів до широкого розгортання у вищих навчальних закладах позааудиторної роботи, що сприяє підняттю рівня знань студентів з іноземних мов» [11]. Таким чином, вперше склалися всі умови для становлення методики Кн та Вк ММ у педагогічних ЗВО як системи, що складається з цільового, змістового, процесуального та оцінно-результативного компонентів. Розглянемо кожен із цих компонентів детальніше.

Цільовий компонент методики Кн та Вк умінь ММ майбутніх учителів відображає мету та завдання контрольної діяльності. *Змістовий компонент* включає об'єкти Кн та тісно пов'язаний із практичною метою навчання. На

початку 60-х років метою Кн ММ у педагогічних ЗВО, з одного боку, були аналіз та перевірка умінь монологічного висловлювання студентів, а з іншого, перевірка сформованості лексичних, граматичних і фонетичних навичок, адже, як стверджує О. О. Мироліубов, у той час методисти пропонували перевіряти засвоєння мовного матеріалу через Кн мовленнєвих умінь [7, 307]. Об'єктами Кн та Вк ММ студентів педагогічних ЗВО стали такі вміння: вміння висловлювати одну закінчену думку, вміння логічно розвивати висловлювання, вміння включати у висловлювання елементи міркування та аргументації [Там само, 308].

Процесуальний компонент методики Кн і Вк умінь ММ майбутніх учителів включає види, форми, засоби та прийоми перевірки та вимоги до них. Аналіз історичних документів і методичних статей того періоду дозволив виявити, що у 60-х роках у педагогічних ЗВО застосовувалися такі види Кн за часом проведення: *поточний, тематичний, семестровий та підсумковий*. *Поточний Кн* залишався в руках викладачів, і вони самі обирали форми його проведення. Метою такого Кн здебільшого було виявити рівень сформованості навичок усного мовлення, але інколи перевірялися й уміння ММ. Основними формами проведення *поточного Кн ММ* були: *фронтальна усна*, яка проводилася за допомогою прийомів – *розгорнуті відповіді на запитання до тексту, переказ тексту по черзі, доповнення переказу*; та *індивідуальна усна*, що проводилася в основному за допомогою прийому – *переказ тексту*. Про популярність останнього прийому свідчить велика варіативність переказів, що зустрічаються у літературі того історичного періоду: *переказ прочитаного або прослуханого тексту, переказ тексту з рідної мови на іноземну, переказ змісту фільму* [5, 22–29]. Що стосується використання *поточного Вк* (в умовах тоталітарної держави він міг бути лише *поточним*), то в 60-х роках ХХ століття навколо цього питання точилися постійні дискусії. Так, одні науковці наполягали на його застосуванні, а інші говорили, що Кн – це прерогатива вчителів. Проти використання Вк ММ виступала, наприклад, Г. В. Рогова, стверджуючи, що учень має зосереджуватися

на змісті повідомлення, а не на помилках [13, 17]. Разом з тим, Вк ММ виступав обов'язковою умовою для розвитку професійної компетентності майбутніх учителів, тому викладачі педагогічних ЗВО, як стверджує О. Б. Шендерук, уже з I курсу впроваджували «педагогізацію навчального процесу», що передбачала висловлювання лише ІМ, слухання та виправлення помилок своїх товаришів [14, 107]. Отже, як свідчать вищезгадані джерела, в 60-х роках під час поточного Кн ММ впроваджуються елементи і Вк. Інструктивний лист Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 10 серпня 1963 року «Про календарно-тематичний план викладача» доводить, що у ЗВО залишався також і тематичний принцип організації навчання, відповідно у ньому прописувалися і планувалися контрольні заходи в кінці певної теми [10]. *Тематичний Кн ММ* відбувався в індивідуальній усній одномовній формі з використанням прийомів: *виступ за ситуацією* у межах теми, що вивчається (Лapidус); *перефрази*; *описи картинки чи серії картинок*; *складання підготовлених і непідготовлених доповідей за темою* [14, 109]. В *поточному* та *тематичному Кн* викладачі активно застосовували різні засоби Кн, серед яких картинки або серії картинок для монологів-описів, фільми для переказів, аლოსкопи та діаскопи для демонстрації зображень з метою створення монологічних висловлювань. Крім того, вже на той час студентам пропонувалося записувати підготовлені монологи на плівку з подальшою перевіркою їх викладачем [Там само,109].

Оцінно-результативний компонент тісно пов'язаний з *семестровим* та *підсумковим Кн ММ*, адже метою такого Кн є перевірка рівня сформованості умінь ММ та його оцінювання. Провідними формами семестрового та підсумкового Кн у ЗВО залишалися *заліки* та *екзамени*, що проводилися в кінці кожного семестру. Практичний курс ІМ, як свідчить навчальний план педагогічного інституту 1963 року, представлений у дослідженні В. В. Безлюдної, перевірявся більшою мірою за допомогою *екзаменів* [4, 448]. Екзаменаційна картка з ІМ складалася з 2 питань: перше передбачало читання,

переклад і переказ тексту, а друге – монологічне висловлювання на одну із тем, вивчених протягом семестру [14, 110). Оцінювання в ЗВО згідно Постанови Ради Міністрів СРСР від 21 березня 1961 року «Про затвердження Положення про вищі навчальні заклади СРСР» здійснювалося за допомогою оцінок «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно» [12]. Перевірка рівня володіння монологічним висловлюванням студентів передбачала розробку критеріїв оцінювання монологу. На початку 60-х років, не зважаючи на практичну спрямованість у навчанні ІМ, домінуючим критерієм у оцінюванні ММ залишалася *коректність мовлення*, тобто зосередженість на граматичних, лексичних та фонетичних помилках. Проте вже до середини 60-х років методисти приходять до єдиної думки, що для здійснення акту комунікації коректність мовлення є лише додатковим критерієм. У 1965 році у статті «Критерії та норми оцінок монологічного мовлення» І. І. Антонова виокремила такі параметри оцінювання монологів:

- 1) послідовність та логічність викладення думки;
- 2) правильність використання вивчених мовленнєвих зразків;
- 3) правильність оформлення понять і фактів дійсності у відповідності до норм мови;
- 4) повнота висловлювання та відповідність змісту ситуації при темпі мовлення, що дорівнює темпу мовлення висловлювання рідною мовою [2, 36–44).

Таким чином, до кінця 60-х років в оцінюванні ММ майбутніх учителів викладачі більше орієнтувалися на вміння вирішувати комунікативне завдання, здійснювати висловлювання в умовах певної комунікативної ситуації і на відносно правильне використання мовленнєвих моделей [7, 7].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проаналізувавши історичний період з середини 50-х і до кінця 60-х років ХХ століття, нами було з'ясовано, що в цей час склалися необхідні умови для становлення методики Кн

та частково Вк умінь ММ майбутніх учителів ІМ як системи з цільовим, змістовим, процесуальним та оцінно-результативним компонентами. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в історичному огляді згаданої методики у 70–80 роках ХХ століття.

References

1. Антонова И. И., Филясова Л. А. Проверка речевых умений и навыков в процессе работы над их развитием. *Иностранные языки в школе*. 1961. № 3. С. 61–66.
Antonova, I. I., & Filyasova, L. A. (1967). Proverka rechevykh umeniy i navykov v protsesse raboty nad ikh razvitiyem [Checking skills during the process of their development]. *Inostrannyye yazyki v shkole*, No. 3.
2. Антонова И. И. Критерии и нормы оценок монологической речи. *Иностранные языки в школе*. 1965. № 6. С. 36–45.
Antonova, I. I. (1965). Kriterii i normy otsenok monologicheskoy rechi [Criteria of the monologue speech assessment]. *Inostrannyye yazyki v shkole*, No. 6.
3. Барбаш Є. М. Розвиток системи контролю навчальних досягнень учнів з іноземної мови у школах України (60-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Київ. 2019. 247 с.
Barbash, Ye (2019). Rozvitok systemy kontrolyu navchalnykh dosyagnen uchniv z inozemnoyi movi u shkolakh Ukrayiny (60-ti rr. 20 st. – pochatok 20 st.) [Development of the system of assessing students' achievements in English as foreign language in the schools of Ukraine (60s – the beginning of the 20th century)]. (*Candidate Thesis*). Zhitomirskiy derzhavniy universitet imeni Ivana Franka. Kyiv.
4. Безлюдна В. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2018. 514 с.
Bezlyudna, V. (2018). Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv inozemnykh mov u vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (1948–2016): (*Doctor's Thesis*) [Theory and practice of professional preparation of the pre-service teachers of foreign languages in higher educational establishments of Ukraine (1948 – 2016)]. Rivnenskyi derzhavnyi humanitarnyi universytet, Rivne.
5. Лapidус Б. А. Комбинированные упражнения при обучении устной речи. *Иностранные языки в школе*. 1961. № 2. С. 22–29.

- Lapidus, B. A. (1961). Kombinirovannyye uprazhneniya pri obuchenii ustnoy rechi [Combined exercises during the oral speech teaching]. *Inostrannyye yazyki v shkole*, No. 2.
6. Миролубов А. А. Вопросы контроля обученности учащихся иностранному языку / под ред. А. А. Миролубова. Обнинск: Титул, 1999. 78 с.
Mirolubov, A. (Red.). (1999). Voprosy kontrolya obuchennosti uchashihsya inostrannomu yazyku [The questions of assessing students' proficiency in foreign languages]. Obninsk: Titul.
7. Миролубов А. А. История отечественной методики обучения иностранным языкам. Москва: Ступени, 2002. 448 с.
Mirolubov, A. A. (2002). Istoriya otechestvennoy metodiki obucheniya inostrannym yazykam [History of native methodology of teaching foreign languages]. Moskva: Stupeni.
8. Мусихина О. Н. К истории организации изучения иностранных языков в КГБТУ. *Известия вузов. Пищевая промышленность*. 2009. № 5–6. С. 113–115.
Musikhina, O. (2009). K istorii organizatsii izucheniya inostrannykh yazykov v KGBTU [To the history of organization of foreign languages studying in KGBTU]. *Izvestiya vuzov. Pishchevaya promyshlennost*, No. 5–6.
9. Николаева С. Ю. Від «навчання іноземної мови» до «міжкультурної іншомовної освіти»: сторічна історія цілей навчання (1917–2017 роки). *Молодий вчений*. 2017. № 8. С. 256–260.
Nikolaieva, S. Yu. (2017). Vid «navchannia inozemnoi movy» do «mizhkulturnoi inshomovnoi osvity»: storichna istoriia tsilei navchannia (1917–2017 roky) [From “teaching foreign languages” to “intercultural foreign language education”: centenary history of the purposes of teaching]. *Molodyi vchenyi*, No. 8.
10. О календарно-тематическом плане преподавателя: Инструктивное письмо Министерства высшего и среднего специального образования СССР от 10.08.1963 г. – № Т – 13/820. – URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5983.htm (дата звернення: 31.10.2020).
Ministerstvo vysshego i srednego spetsialnogo obrazovaniya SSSR (1963). O kalendarno – tematicheskom plane prepodavatelya [About the course schedule of the teacher]: instruktivnoye pismo ot 10 avgusta, № Т – 13/820. Rezhim dostupu: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5983.htm (data zvernennia: 31.10.2020).
11. Об улучшении изучения иностранных языков: Постановление Совета Министров СССР от 27.05.1961 г. № 468. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5690.htm. (дата звернення: 30.10.2020).
Sovet Ministrov SSSR (1961). Ob uluchshenii izucheniya inostrannykh yazykov [About the improvement of foreign languages teaching]: postanovlyeniye ot 27 maya, № 468. Rezhim dostupu: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5690.htmhttp://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5690.htm (data zvernennia: 30.10.2020).

12. Об утверждении Положения о высших учебных заведениях СССР: Постановление Совета Министров СССР от 21.03. 1961. № 251. – URL: <http://docs.cntd.ru/document/9053534> (дата звернення 1. 11. 2020) Sovet Ministrov SSSR. (1961).
Ob utverzhdenii Polozheniya o vysshikh uchebnykh zavedeniyakh SSSR [About the validation of the Manual of higher educational establishments of the USSR]: Postanovleniye ot 21 marta. Rezhim dostupu <http://docs.cntd.ru/document/9053534> (data zvernennya 1 listopada 2020).
13. Рогова, Г. В. Вопросы организации обучения иностранным языкам в старших классах. *Иностранные языки в школе*. 1965. № 5. С. 14–21.
Rogova, G. V. (1965). Voprosy organizatsii obucheniya inostrannym yazykam v starshikh klassakh [The questions of organization of foreign languages studying in senior school]. *Inostrannyye yazyki v shkole*, No. 5.
14. Шендерук О. Б. Проблема розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ століття – початок ХХІ століття): дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / Чернігівський національний університет імені Т. Г. Шевченка. Чернігів. 2017. 263 с.
Shenderuk, O. (2017). Problema rozvytku profesionalizmu maibutnikh vykladachiv inozemnoi movy u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (druha polovyna 20 stolittia – pochatok 21stolittia). (*Candidate Thesis*) [The problem of professional development of pre – service teachers of foreign languages in higher educational establishments of Ukraine (middle of the 20th century – beginning of the 21st century)]. Chernihivskiyi natsionalnyi universytet imeni T. H. Shevchenka. Chernihiv.

Diana Stelmakh
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5537-6740>
Ph.D. student
Kyiv National Linguistic University
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: di_stelmah@gmail.com

EMERGENCE OF THE METHODOLOGY OF ASSESSMENT AND PEER ASSESSMENT OF SPEECH PRODUCTION SKILLS OF THE PRE- SERVICE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Studied in this article is the period of emergence and development of the methodology of assessment and peer assessment of the speech production skills of pre-service foreign language teachers from the middle of 50s to the end of 60s of the 20th century.

The purpose of the article is a retrospective investigation of the period of creation of the methodology of assessment and peer assessment of speech production skills in a foreign language as a system and the analysis of its components.

The methodology of the research is based on the chronological, historical, system, and practical approaches. Due to the chronological approach, development of the methodology of assessment and peer assessment of speech production skills in a foreign language of pre-service teachers was described in a chronological order. A historical approach allowed relying on some historical facts and draw conclusions about the development of the methodology of diagnosing students' monologues. A system approach provided for describing the methodology as a system, while the practical one helped us analyze the peculiarities of assessment and peer assessment of pre-service teachers' monologues from the point of view of their practical use.

Scientific novelty of the research lies in the fact that it is the first investigation of the genesis of creation of the methodology of assessment and peer assessment of speech production skills in a foreign language of pre-service teachers as a system. The results received will be used to improve the methodology of assessment of speech production competence of the teacher-trainees.

Conclusions. As a result of the analysis of historical sources of that period, described are the factors that benefited the emergence of the methodology of assessment and peer assessment of teacher-trainees' speech production skills as a system which consists of such components as: purpose, content, process and result. Purpose and content components provided for determining the purpose and objects of the assessment. Process component contains the retrospective analysis of the kinds, forms, means and techniques of assessment and peer assessment of teacher-trainees' speech production. Result component deals with the peculiarities of the process of grading monologues in a foreign language.

Key words: assessment, peer assessment, foreign language education, speech production, pre-service teachers.

Стаття надійшла до редакції: 03.11.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Ніколаєва С. Ю.